

Оксана Вікторівна Іванова,

кандидат психологічних наук,
молодший науковий співробітник відділу
психології праці
Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих
НАПН України,
м. Київ

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9325-6499>

УДК 373.5.091.212.5.042-056.45

DOI: [https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3\(74\)-21-24](https://doi.org/10.32405/2309-3935-2019-3(74)-21-24)

ОСОБИСТІСНІ ОСОБЛИВОСТІ ОБДАРОВАНИХ УЧНІВ СТАРШИХ КЛАСІВ

Анотація.

У статті автор розкриває проблему особистісних особливостей обдарованих учнів старших класів, а також актуальність виявлення детермінант феномену обдарованості, зокрема специфіки їхньої соціалізації в період самовизначення. Поняття «обдарованість» розглянуто як інтегральна властивість особистості. Визначено психофізіологічні, психологічні та соціально-психологічні особливості, що притаманні обдарованим учням старших класів і які допомагають їм досягати поставлених цілей. Визначено те, як зазначені особливості створюють ризики у становленні міжособистісних відносин з однолітками. Наголошено на важливості реалізації потенціалу обдарованих учнів старших класів. Окреслено подальший науковий інтерес щодо дослідження психолого-педагогічних умов розвитку смисложиттєвої сфери обдарованих учнів старших класів.

Ключові слова: особистість; обдарованість; розвиток; обдаровані учні старших класів; старший шкільний вік; особистісні особливості.

Для сьогодення українського суспільства характерними є політична нестабільність і соціально-економічна мінливість. Разом з тим, спостерігається смисложиттєва й ціннісна невизначеність молодого покоління українців, що часто призводить до дестабілізаційних життєвих наслідків, серед яких: неадекватне самооцінювання, проблеми в міжособистісному спілкуванні, труднощі у самовизначенні. Загальне суспільне прагнення до сталого розвитку актуалізує не лише потребу виявлення та розвитку обдарованості учнів старших класів як майбутніх студентів й фахівців високого рівня, а й визначення особистісних особливостей обдарованих юнаків і дівчат з метою розуміння важливості їхньої ролі в соціальній комунікації.

Зростання соціальної цінності особистості зумовлює необхідність усвідомлення вчителями, соціальними педагогами, практичними психологами й батьками значущості власної ролі у формуванні обдарованої дитини і впливу на здійснення нею життєво важливих виборів. З огляду на це, актуальності також набуває розуміння важливості спрямування здібностей і можливостей обдарованих учнів старших класів на перспективу суспільного творення нашого майбутнього. Отже, сучасних дослідників цікавить виявлення детермінант феномену обдарованості та вивчення способів і засобів впливу на це явище.

Мета статті полягає у висвітленні особистісних особливостей обдарованих старшокласників у наукових доробках сучасних дослідників.

Теоретичний базис дослідження становлять праці М. Гнатко, В. Зінченко, А. Савенкова, В. Чудновського, В. Юркевич та ін. Отже, у психолого-педагогічній літературі обдарованість визначають як високий рівень розвитку здібностей, що пов'язаний з особистісними особливостями людини.

На різних етапах розвитку людство намагалося зрозуміти власну природу, властивості людини, зокрема, феномен обдарованості. Тому поняття «обдарованість» почали використовувати в наукових колах лише в ХХ столітті. Однак однозначного підходу до визначення цього поняття серед науковців різних країн не існує і сьогодні. Це можна пояснити відмінностями в поглядах на роль особистості в соціально-культурному й економічному житті кожної окремої країни. У сучасному трактуванні обдарованості провідним залишається визначення В. Штерна: «обдарованість – це загальна здатність людини свідомо орієнтувати своє мислення на нові вимоги; загальна здатність психіки пристосовуватися до нових завдань та умов життя» [6]. Орієнтація мислення на нові вимоги життя і пристосування до них є ключовою для нашого розуміння як обдарованості людини, так і суті самореалізації особистості у сучасному світі. Тому значущість особистості (особливо обдарованої) є надзвичайно вагомим фактором в сучасному глобалізованому світі, що висуває нові вимоги швидше, ніж покоління людей встигає до них адаптуватися.

Обдарованість визначають як інтегральну властивість особистості, яка не обмежується інтелектом,

креативністю, когнітивними функціями, не зводиться до генотипу та залежності від умов середовища і є динамічною характеристикою.

Обдарованість як системна якість особистості розвивається впродовж життя. В обдарованих учнів закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО) спостерігаються труднощі, що виникають у процесі отримання освітніх послуг. Через це такі учні (особливо учні старших класів) утворюють своєрідну групу психолого-педагогічного ризику. Це зумовлено особливостями цього вікового періоду (юнацького віку), що характеризується поступовою зміною соціальної ситуації розвитку, завданням самовизначення на фоні активного формування світогляду, цінностей і смислів. З огляду на притаманні юнацькому віку комунікативні проблеми та труднощі вольової саморегуляції, завдання професійного визначення (самовизначення) для обдарованих учнів старших класів ще більше ускладнюється. До того ж, потрібно зауважити, що під час переходу зі ЗЗСО до ЗВО часто спостерігається втрата ознак обдарованості.

З огляду на це, в поле педагогічного інтересу потрапляють притаманні обдарованим учням старших класів психофізіологічні, психологічні та соціально-психологічні особливості, а саме:

- у порівнянні з іншими в учнів з вираженою обдарованістю значно вища як соціальна, так і загальна емоційність і більш низька соціальна пластичність;

- обдаровані учні старших класів високочутливі до зворотного зв'язку щодо результатів виконаних ними дій;

- обдарованих (і не обдарованих) соціально адаптованих учнів старших класів від неадаптованих відрізняють високі соціальна пластичність і соціальний темп;

- учні старших класів, зокрема, обдаровані, які переживають труднощі перфекціонізму, мають більш низький рівень інтелекту;

- ті, в кого труднощі у професійному самовизначенні, мають занижений загальний темп у порівнянні з тими, хто не має подібних проблем;

- цікавим є те, що обдарованих учнів старших класів з труднощами самовизначення відрізняє від інших висока готовність до діяльності за низького прийняття інших людей;

- обдаровані учні старших класів, які переживають труднощі вольової саморегуляції, вирізняються високим рівнем інтелекту при низькій соціальній активності.

Таким чином, значимо, що в старших класах спостерігається підсилення впливу соціального чинника на розвиток особистості. Так, А. Шпрангер наголошував, що старший шкільний вік має особливу значущість і виконує особливу роль у психічному розвитку та формуванні особистості. Науковець назвав цей вік «віком вrostання в культуру» [9].

У старшому шкільному віці також встановлюється міцний зв'язок між професійними й освітніми інтересами. Вибір професії сприяє зміні ставлення до освітньої діяльності. Тому реалізація потенціалу обдарованих учнів є актуальною задачею сучасної освіти.

З огляду на це, О. Грауманн виділяє такі загальні особливості обдарованих учнів старших класів:

- добре розвинене детальне мислення;
- незвично великий і нестандартний для власного віку словниковий запас;
- швидке засвоєння фактів;
- точне відстежування фактичної взаємодії причинно-наслідкових зв'язків;
- постійний пошук загального й відмінного;
- швидке усвідомлення суті того, що відбувається, у процесі розв'язання складних задач;
- здатність до надзвичайно хорошого спостереження;
- повне «розчинення» в конкретних проблемах;
- прагнення до розв'язання задач у повному обсязі;
- надання переваги усамітненій діяльності, щоб мати достатньо часу для обдумування проблеми;
- боротьба (або готовність боротися) з несправедливістю;
- схильність самостійно визначати хід подій;
- емпатія до інших;
- сприйняття рутинних завдань нудними тощо [1].

Окрім зазначених вище особливостей особистості важливими також є такі фактори:

- високий рівень загального розвитку мовлення;
- інтелектуальна ініціатива;
- перевага дивергентного мислення над конвергентним;
- швидкість оволодіння комунікативною ситуацією;
- асоціативність, гнучкість і креативність мислення;
- лінгвістична обдарованість – легкість у вивченні іноземних мов;
- образність, символічність мови;
- розвинена інтуїція;
- потреба у творчості;
- потреба у самоактуалізації;
- перевага внутрішньої мотивації над зовнішньою;
- позитивне сприйняття навколишньої дійсності [1].

З огляду на зазначені особливості особистості обдарованих учнів старших класів, стає зрозумілим їхнє прагнення досягати максимальних результатів у житті. Вони дійсно демонструють високі показники як у навчанні, так і у творчій діяльності. Разом з цим, такі учні схильні до перфекціонізму, часом можуть переоцінювати власний фізичний ресурс, намагаючись виконувати доручене досконало. Окрім цього, обдаровані діти (старшого шкільного віку) схильні все контролювати, демонструвати надмірну незалежність, бути надто самокритичними та нетерпимими відносно інших. Добре володіючи розвиненими комунікативними навиками та будучи соціально пристосованими, обдаровані учні старших класів часто мають труднощі в установленні близьких, дружніх взаємин. Вони можуть почуватися самотніми, попри високий рівень соціального інтелекту. Це пов'язано з тим, що в них мало спільного з більшістю однокласників та однолітками.

Тому для обдарованих учнів старших класів важливо знайти коло однодумців, мати друзів, схожих на

себе, з якими можна обмінюватися досвідом і розвиватися у звичному для них темпі.

Таким чином, у старших класах обдаровані учні вибудовують пріоритети в освітній діяльності, керуючись власними інтересами і цінностями. Причому вони демонструють індивідуальність та неповторність. Потрібно вказати на закономірність, що чим вищий рівень інтелектуальної обдарованості в учнів старших класів, тим більший ризик виникнення соціальних проблем. З огляду на це, важливо приділяти особливу увагу таким учням, зокрема, привчати їх спостерігати за самооцінкою, усвідомлювати природу відмінностей між собою та іншими, поважати ці відмінності. З урахуванням зазначених особливостей можна зрозуміти, чому для обдарованих дітей намагання знайти спільну мову з однолітками іноді є справжнім викликом. Однак подолання цього виклику потрібно для того, щоб сформувати навички спілкування з різними людьми на рівних. Деяким обдарованим дітям потрібно допомогти подолати почуття провини за власну обдарованість та навчити їх не «роздавати» себе іншим, а знайти баланс між турботою про себе і допомогою іншим.

Таким чином, розвиток особистості обдарованої дитини має певну специфіку. У старших класах особливої актуальності набуває спрямування здібностей і можливостей обдарованих учнів на реалізацію їхніх інтересів, у яких вони намагаються максимально розкрити творчий потенціал. Разом з тим, необхідна корекція ціннісно-сміслової сфери обдарованих юнаків і дівчат, оскільки прагнення до вищого рівня життя в них стосується не лише професійної самореалізації, а й духовно-особистісної. Допомогти відповісти не лише на питання «Яким я хочу бути професіоналом, спеціалістом?», а й «Якою я хочу і можу стати Людиною?». Це, на нашу думку, головні напрями професійної діяльності психологів, учителів і батьків з обдарованими підлітками.

Дослідження психолого-педагогічних умов розвитку смислотворчої сфери обдарованих учнів старших класів є подальшим напрямом реалізації нашого наукового інтересу в цій проблематиці.

Використані літературні джерела

1. Грауманн О. Подходы к одаренности в педагогике – результаты исследований в Западной Европе и США / О. Грауманн. 2014. URL: <http://www.uni-hildesheim.de/iahe/index.php/de/service/downloads/file/56-olga-graumann-wi-2014.ru>.
2. Костюк Г.С. Роль професійного самовизначення в формуванні особистості / Г.С. Костюк; упоряд. З.С. Нечипорук // Питання професійної орієнтації учнів. Київ: Радянська школа, 1971. С. 3–4.
3. Подлевська Н. Профільне навчання: формування філологічного мислення учнів старшої школи / Н. Подлевська // Дидактика: теорія і практика. 2015. С. 71–75.
4. Рыбалка В.В. Психология развития творчески одаренной личности: науч.-метод. пособ. / В.В. Рыбалка. Киев: Информационные системы, 2011. 392 с.

5. Савенков А.И. Одаренные дети в детском саду и школе: учеб. пособ. / А.И. Савенков. Москва: Академия, 2000. 232 с.

6. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Зінченко Л.М. Загальна психологія: підручник / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, Л.М. Зінченко. 2011. 461 с.

7. Чудновский В.Э. Воспитание способностей и формирование личности. Москва: Знание, 1986. 80 с.

8. Юркевич В.С. Проблема диагноза и прогноза одаренности в работе практического психолога / В.С. Юркевич // Школа здоровья. 1997. № 1. С. 59.

9. Ермаков П.Н., Дикая Л.А., Кац Е.Б. Психологические и психологические особенности одаренных старшеклассников, испытывающих психологические трудности / П.Н. Ермаков, Л.А. Дикая, Е.Б. Кац // Психологическая физиология. URL: <https://cyberleninka.ru/article/v/psihofiziologicheskie-i-psihologicheskie-osobennosti-odarenyh-starsheklassnikov-ispytyvayuschih-psihologicheskie-trudnosti>.

References

1. Graumann, O. (2014). *Podkhody k odarennosti v pedagogike – rezultaty yssledovaniy v Zapadnoi Evrope y SShA [Approaches to giftedness in pedagogics – the results of studies in Western Europe and the United States]*. Retrieved from: <http://www.uni-hildesheim.de/iahe/index.php/de/service/downloads/file/56-olga-graumann-wi-2014.ru>.
2. Kostyuk, G.S. (1971). *Rol profesijnogo samovyznachennia v formuvanni osobystosti [The role of professional self-determination in the formation of personality]*. *Pytannia profesijnoi oriientsii uchniv – Questions of vocational guidance of students*. P. 3–4.
3. Podlevska, N. (2015). *Profilne navchannia: formuvannia filolohichnoho myslennia uchniv starshoi shkoly [Professional education: forming the philological thinking of high school pupils]*. *Dydaktyka: teoriia i praktyka – Didactics: theory and practice*. Kyiv. P. 71–75.
4. Fishing, V.V. (2011). *Psykhohohyia razvytia tvorchesky odarennoy lychnosti [Psychology of the development of a creatively gifted person]*. Kyiv: Information Systems, 392 p.
5. Savenkov, A.I. (2000). *Odarennye dety v detskom sadu y shkole [Gifted children in kindergarten and school]*. Moscow: Academy, 232 p.
6. Skripchenko, O.V., & Dolinskaya, L.V. etc. (2011). *Zahalna psykhohohyia [General Psychology]*. 461 p.
7. Chudnovsky, V.E. (1986). *Vospytanye sposobnostei y formirovanye lychnosti [Upbringing of abilities and formation of personality]*. Moscow. 80 p.
8. Yurkevich, V.S. (1997). *Problema dyahnoza y prohnoza odarennosti v rabote praktycheskoho psykhologa [The problem of diagnosis and prognosis of giftedness in the work of a practical psychologist]*. *Shkola zdorovia – School of health*. No. 1. P. 59.
9. Yermakov, P.N., Wild, L.A., & Katz, E.B. *Psykhofyzycheskye y psykhohohycheskye osobennosti odarenykh starsheklassnykov, uspytyvaiushchykh psykhohohycheskye trudnosti [Psychophysical and psychological features of gifted high school students experiencing psychological difficulties]*. *Psykhofyzyohyia – Psychophysiology*. Retrieved from: <https://cyberleninka.ru>.

Ivanova Oksana. Personality Features of Gifted High School Students.**Summary.**

The article is devoted to the personality characteristics of gifted high school students. The relevance of giftedness phenomenon determinants disclosure and, in particular, the specifics of socialization of gifted high school students in the period of self-determination is reviewed. The concept of "giftedness" is considered as an integral property of a person. Psychophysiological, psychological and socio-psychological characteristics are considered. Distinctive features inherent to gifted high school students who help them to achieve their goals and at the same time create risks in the development of interpersonal relationships primarily with peers. The importance of realizing the potential of gifted high school students is highlighted. Further scientific interest in this issue has been determined – the study of the psychological and pedagogical conditions for the development of the life-meaning sphere of gifted high school students.

Thus, the development of personality of the gifted child has some specificity. In high school the ability of gifted students to realize their interests in which they try to maximize creative potential becomes especially relevant. At the same time, the correction of the value and semantic sphere of gifted boys and girls is necessary, since the desire for a higher standard of living in them relates not only to professional self-realization, but also to the spiritual and personal.

The purpose of the article is to highlight the personality characteristics of gifted high school students in the writings of modern researchers. The psycho-physiological,

psychological and socio-psychological features inherent to gifted high-school students fall into the pedagogical interest.

Key words: personality; giftedness; development; gifted high school students; senior school age; personality characteristics.

Иванова О.В. Личностные особенности одаренных учащихся старших классов.**Аннотация.**

Статья посвящена личным особенностям одаренных учащихся старших классов. Раскрыта актуальность выявления детерминант феномена одаренности и, в частности, специфики социализации одаренных учащихся старших классов в период самоопределения. Понятие «одаренность» рассмотрено как интегральное свойство личности. Рассмотрены психофизиологические, психологические и социально-психологические отличительные особенности, присущие одаренным учащимся старших классов, которые помогают им достигать поставленных целей и одновременно создают риски в становлении межличностных отношений со сверстниками. Освещена важность реализации потенциала одаренных старшеклассников. Определен дальнейший научный интерес в данной проблематике – исследование психолого-педагогических условий развития смысловой сферы одаренных учащихся старших классов.

Ключевые слова: личность; одаренность; развитие; одаренные учащиеся старших классов; старший школьный возраст; личностные особенности.

Стаття надійшла до редколегії 29 липня 2019 року